

KRAJEVNA IMENA 3

Anton Sore

UDK 801.311

KRAJEVNA IMENA 3

Anton Sore, dr., Kajuhova 7, 61000 Ljubljana, Slovenija

Krajevna imena na ozemlju Republike Slovenije smo glede na njihov izvorni pomen razvrstili po geografskih panogah in pri tem upoštevali njihovo pogostost in razširjenost. Tretji del predstavlja imena glede na prebivalstvo in njegove dejavnosti.

UDC 801.311

LOCAL NAMES 3

Anton Sore, Dr., Kajuhova 7, 61000 Ljubljana, Slovenia

According to the original meaning the local names of the Slovene territory have been classified into geographical branches considering their frequency and common occurrence. The third part represents the local names with reference to population and man activities.

V prejšnji številki smo predstavili krajevna imena, ki se navezujejo na podnebje, vode, rastje in živalstvo, tokrat pa predstavljamo tista, ki so povezana s prebivalstvom in njegovimi aktivnostmi. Ponovimo naj, da smo pogostnost toponimov razdelili na osem stopenj, ki jih v tekstu označujemo z rimskimi številkami: I. (1 do 10 pojavljanj), II. (11 do 30), III. (31 do 50), IV. (51 do 70), V. (71 do 100), VI. (101 do 150), VII. (151 do 300) in VIII. (nad 300).

Prebivalstvo. Mnoga krajevna imena so nastala iz osebnih. Priimki lahko označujejo človekove osebne značilnosti, psihične lastnosti in telesne posebnosti, njegovo dejavnost in poklic. Razkrivajo lahko njegov odnos do živalskega in rastlinskega sveta, odsevajo razgibanost površja, vodnatost tal, nekdanje živahne selitve in deželno pripadnost. Na tej osnovi je nastala v Sloveniji dobra polovica priimkov, malo manj jih izhaja iz rojstnih imen (9). Posebno mesto pripada kolektivnim krajevnim imenom na -ci in -ovci, ki jih poznamo v Prlekiji, med Muro in Rabo, posamezno (tudi na -ec) pa še v Halozah in na Zgornjem Dravskem polju. Iz krščanskih koledarjev so prevzeta osebna imena, npr.: Ivanci, Ivanjševci, Jurovci, Mihalovci, Markišavci, Lukačevci itd.

Na drugih osnovah, npr. rastju, so oblikovana krajevna imena: Borovci, Brezovci, Bukovci, Topolovci, Orehovci, Črešnjevci itd. Po položaju so imenovana naselja: Dolenjci, Dravci, Podgorci, Podvinci, Polanci itd. Obrti so razvidne iz toponimov: Kovačevci, Lončarovci, Sodinci itd.

Krajevna imena te vrste so nastajala severno in južno od Mure v 12. in 13. stoletju, v času kolonizacije, ki je z večjo ali manjšo intenzivnostjo segala tudi v 14. in 15. stoletje. V tej dobi se je oblikovala in utrjevala meja med Štajersko in Ogrsko (14). Množinska stanovniška krajevna imena imamo tudi na Primorskem, na robu Bloške planote in v Beli krajini, so pa, razen morda belokrajnskih, drugačnega nastanka (16). Mnoga krajevna imena so se razvila v posesivni obliki, npr.: Janezova vas, Pavlova vas, Janškovo selo, Kregarjevo, Žvabovo, Jurjev Hrib, Marijin Dol itd. V posebno skupino sodijo krajevna imena, ki kažejo svoj izvor s svetniškim določilom. Pred drugo svetovno vojno je bilo takih toponimov precej več kot sedaj. Po zakonu o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš iz leta 1948 "naselja ne smejo imeti imen, ki niso v skladu z današnjo družbeno in narodnostno stvarnostjo... Manjše skupine hiš, ki nimajo lastne numeracije ter čisto na samem stoječe kmetije in poslopja se ne štejejo za naselje... pripadati morajo enemu izmed naselij" (26). Leta 1980 je zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb pooblastil občinske skupščine in za geodetske zadeve pristojne občinske upravne organe, da na podlagi posebnih republiških predpisov določajo in označujejo imena naselij, ulic in stavb ter da evidentirajo območja teritorialnih enot in hišnih števil (28).

Z združitvijo naselij so marsikje nadomestili krščansko koledarsko ime kraja z drugim. Tako se npr. naselji Sv.

Rok ob Sotli in Dobovec združita v Dobovec, Št. Vid nad Valdekom in Završe v Završe, Št. Janž nad Dravčami se pridruži Vuzenici itd. (27). Preimenovali so tudi naselja Sv. Peter pod Svetimi gorami v Bistrico ob Sotli, Sv. Štefan v Vinski Vrh pri Slivnici, Sv. Pavel pri Preboldu v Prebold itd. Sedaj so ponekod spet vrnili naseljem stara imena. Krščanska koledarska imena so v nekaterih krajevnih imenih še obdržala svetniški predznak, drugod so ga izgubila, ali pa se je združil z imenom. Pogostnejša imena te vrste so: Sv. Martin, Šmartno (II.), Sv. Janez, Šentjanž (II.), Sv. Vid, Šentvid (I.), Sv. Miklavž, Šmiklavž (I.), Šmarje, Šmarčna (I.) itd. Naselja, imenovana po svetem Miklavžu, so pogostna zlasti na Štajerskem. V srednjem veku sta bili imeni Johannes in Nikolaj zelo popularni in najbolj razširjeni. Sveti Nikolaj je bil čaščen kot veliki dobrotnik in zavetnik brodarjev, mornarjev in zavetnik zoper povodnji (10). Številne cerkve svetega Vida in po njem imenovana naselja so med najstarejšimi, saj segajo na začetek pokristjanjevanja. Svetega Vida so verniki prisilili za zdravje oči, za pomoč zoper božjast, kačji pik idr. (10). K tej skupini krajevnih imen lahko dodamo tudi Sveti Križ, precej krajevnih imen tega tipa je brez svetniškega določila, npr. Križe, Križevce, Križevje, Kriška vas, Križevska vas itd. (III.). Ta imena srečujemo po vsej Sloveniji.

Tipi naselij, stanovanjska in gospodarska poslopja. V glavnem delimo naselja na podeželska in mestna. V slovenskih krajevnih imenih je obče ime mesto zelo redko. Edino urbano naselje tega tipa je Novo mesto na Dolenjskem. Številna podeželska naselja so oblikovana s pridevnikom vas ali selo. Sestavljena krajevna imena z vas na Koroškem pripadajo starejši kolonizaciji, do 12. stoletja (13). Na Štajerskem se držijo krajevna imena, oblikovana v vas, pretežno južno od Drave. Precej jih je v Celjski kotlini med spodnjo Savinjo, Savo in Sotlo, na jugovzhodnih straneh zgodaj poseljenega Pohorja, v Halozah in nekaj tudi na Dravskem polju. Na levem bregu Drave in onkraj Mure je takih krajevnih imen malo, pa še ta kažejo povečini na mlajšo kolonizacijo. Enako velja za nekatere dele

Pohorja, Kozjaka in gorski svet Gornje Savinjske doline. Na Kranjskem so krajevna imena, sestavljena z vas, najbolj pogostna na Dolenjskem, na območju Krke in zgornje Mirne, ob Temenici ter južno od Ljubljanskega Barja, pa tudi na severu Bele krajine. V Slovenskem Primorju, v Julijskih Alpah in na Kočevskem takih imen ni, ali pa so redka (13). Vasi s pridevki stara, nova, velika, mala kažejo na naselitveni razvoj in vzročne odnose starejših, pomembnejših naselij z mlajšimi. Pri krajevnih imenih, sestavljenih iz vas in selo, je več izvedenk iz antroponimov kakor iz geografskih pojmov tipa Nova vas, Mala vas, Dolenja vas; vas v sestavi z antroponimi je tudi starejša (3). Vseh naselbinskih imen, sestavljenih s pridevkom vas ali samo z enobesednim občim imenom vas, je v Sloveniji okrog 320. Enobesedna krajevna imena: Vas, Vašca, Ves, Vesca (II.) so povečini manjša naselja, zaselki. Med vasjo in selom ni bilo bistvene razlike, niti po izvoru in značaju naselja niti po času nastajanja. Prvotno je bilo selo "ena sama naselitvena in gospodarska enota, kmetija, dvor ali podobno" (13). Selo ali selce ni vedno manjše od vasi, kajti "z večanjem svojih sel ali selc lahko dobi večkrat označbo in značaj vasi" (13). Enobesednih krajevnih imen: Selo, Sela, Sele, Selce, Selca je mnogo več kot enobesednih krajevnih imen Vas ipd. Toponimi tipa Selo so pogostejši v sredogorskem svetu med Kamniško Bistrico, Savinjo, Sotlo in Krko, pa še v Beli krajini in v srednjem Posočju.

Posebno skupino krajevnih imen predstavljajo tista, ki opozarjajo na obrambno funkcijo, npr. Gradišče. Ime pomeni utrjeno naselbino na vzpetini, zlasti iz prazgodovinskih časov, ali prostor, kjer je stala taka naselbina, ali njene razvaline (25). Dodajmo še podrobnejšo Pletersnikovo razlago: "Eine mit Pfählen eingefriedete Stätte" (22). Krajevna imena: Gradišče, Gradišča, Gradišnica, Gradiščar, Gradiški Dol itd. (III.) so znana domala v vseh delih Slovenije, razen na severovzhodu in jugu. Po številu krajevnih imen so Gradišču zelo blizu: Grad, Gradič, Gradec, Gradac, Gračnica, Gradnik, Gradensak, Gradež, Graška Gora itd. (III.). Glede pogostnosti ni večjih razlik med pokrajinaми. O obrambi pred Ogri pričajo krajev-

na imena na stiku Slovenskih in Medjimurskih gor: Preseka, Veliki in Mali Kog (sečnja gozda), Železne Dveri, Stražna Gora, v Prekmurju Strelci, Straža idr. (16). Sestavni del obrambe pred Turki so bili stražni ognji, grmade. Toponimi: Straža, Straže, Stražišče, Stražica, Stražnik, Straški hrib itd. (III.) so pogostnejši na prostoru med vzhodnimi podaljški Karavank, Gorjanci in Sotlo. Ena izmed pomenskih razlag za tabor je "utrdba za obrambo kmečkega prebivalstva pred Turki od srede 15. do konca 16. stoletja, navadno ob cerkvi na vzpetini" (25). Razširjenost teh krajevnih imen (II.) je dokaj neenakomerna.

"Pri besedi dvor ni nujno misliti samo na dvore fevdalcev, marveč tudi svobodnih posestnikov, kmečke domove, kmetije in podobno" (13). Krajevna imena: Dvor, Dvorec, Dvorce, Dvorje, Dvorišče, Preddvor, Dvorjane, Dvorska vas itd (II.) srečujemo po vsej Sloveniji. Pristava je bila "nekdanj hiša, manjši grad z gospodarskimi poslopji in zemljiščem pripadajočim graščini" (25). "V neposredni bližini gradov in graščin pa nahajamo pristave, kjer je bila nastanjena grajska služinčad in živinski hlevi" (1). Krajevna imena tega tipa najdemo po vsej Sloveniji (II.). Marof je nižja pogovorna označba za pristavo (25). Večjih naselij s tem imenom pri nas ni, so pa kar pogostna (II.), zlasti na Dolenjskem in Štajerskem. Malo krajev je imenovanih po kozolcu, hlevu in po drugih gospodarskih poslopih.

Socialnopolsestni odnosi. V krajevnih imenih se često omenja cerkev ali škofija, vendar to še ne pomeni vedno cerkvene posesti, včasih gre le za vasi, kjer je bila cerkev (3). Toponimi: Cerknica, Cerkvišče, Cerklje, Cerkno, Cirkovec, Cirkovce, Cerkvenjak, Cerkovska vas itd. (II.) so razširjeni po vsej Sloveniji. Enako velja za krajevna imena: Škofija, Škofije, Škofje, Škoflica, Škofja Loka itd. (II.). Videm pomeni cerkvi podarjeno zemljišče (25), večina imen tega tipa je na Dolenjskem in Štajerskem. S pridržkom smo v to skupino uvrstili tudi krajevni imeni Britof (I.) in Fara (I.). Prvo je osredotočeno predvsem na Primorsko, drugo pa ima širši obseg. Kosezi, kasazi ali kasezi so slovenski plemeniti ljudje v zgodnji fevdalni dobi (12), spadajo v "srednjeveški

družbeni sloj, ki se je že v starokarantanski dobi povzpел med svobodnjake" (8). Toponimi: Kneža, Knežak, Knežina, Knezdol itd. (I.) ter Koseze, Kasaze itd. (I.) so manj pogostni, ni jih v subpanonski Sloveniji. Gmajna je "neobdelan, na redko porasel svet, navadno skupna last vaščanov" (25). Toponimi: Gmajna, Gmajnica, Gmajnar itd. (III.) so pri nas pogostni in enakomerno razširjeni. Iz apelativa lastnina izhajajo krajevna imena: Lastnina, Lastine, Lastinja vas, Lastnine itd. (I.). Bezljaj meni, da gre pri teh imenih verjetno za star pravni pojem, ki ga ljudje ponekod še dandanes uporabljajo za majhno posestvo, od tod vzdevki lastninar, kočar, bajtar (3).

Poljedelstvo. Poljščine so v krajevnih imenih redko prisotne, prav tako tudi obdelovanje zemlje, npr. oranje. Kaže, da so največ pozornosti posvetili poljem, njivam. Navedimo nekaj primerov: Polje, Vrhpolje, Kompolje, Varpolje, Poljce, Pusto Polje, Zlato Polje itd. (II.), Dolge Njive, Lepa Njiva itd. (I.), Poljana, Poljane, Male Poljane itd. (II.). Poljana je ali obdelan kultiviran svet ali "obdelan kultiviran svet, ali obsežnejši, razmeroma raven svet, polje" (25). Badjura sodi, da edninska oblika poljana povečini označuje travnike, pašnike in gorske senožeti (1). Krajevna imena tipa Njiva so manj pogostna in enakomerneje zastopana kakor Polje in Poljana; slednji sta najbolj znani na Dolenjskem.

Sadjarstvo. Sadje je imelo v življenju ljudi vedno pomembno vlogo. Posebno čislana je bila češnja, ki je prisotna v mnogih krajevnih imenih: Češnjevec, Češnjica, Češnjevek, Češnjice, Črešnjice itd (III.). Po številu jo presegajo le toponimi: Orehek, Orehovec, Orehovče, Orehovica, Orehovlje, Orešje, Orehovski Vrh itd. (III.). Oba tipa imen sta razširjena po vsej Sloveniji. Krajev, imenovanih po jablanah in hruškah, je nekoliko manj, zlasti velja to za severovzhodno Slovenijo. Značilna so imena: Jablan, Jablana, Jablanca, Jablaniške Laze itd. (II.), Hrušica, Hruševce, Hruševica, Hruševka, Hrušovje, Hruškarje itd. (II.). Omenimo še krajevna imena, povezana s slivo: Slivna, Slivno, Slivje, Slivnica itd. (II.), razširjena predvsem na Štajerskem.

Vinogradništvo. V preteklosti so goji-

li vinsko trto tudi v zanjo manj primer-
nih krajih, zato nas ne presenečajo nase-
lbinska imena: Podvin na Gorenjskem,
Vino in Vinje na vzhodnem obrobju Ljub-
ljanske kotline. Vinec, Vine, Vinje, Vinare,
Vinica, Vinska Gora, Vinski Vrh itd. (III.)
so med pogostnejšimi toponimi na Slo-
venskem. Po nizu takih imen lahko skle-
pamo na mejo sklenjenih vinorodnih povr-
šin, npr. na severozahodnem obrobju Celj-
ske kotline.

Obrt. Obrt zastopajo v krajevnih
imenih predvsem kovači in mlinarji. Topo-
nime: Kovači, Kovača vas, Kovače, Kova-
čerje, Kovačke itd. (II.) najdemo povsod,
mnogim je osnova osebno ime. Krajevna
imena: Mlin, Mlini, Mlinsko, Mlinše, Malni
itd. (II.) so doma zlasti na Primorskem.
manj pogostna so naselbinska imena:
Žaga, Žage, Žagarji, Stare Žage itd. (I.),
ki jih poznamo zlasti v gorskem svetu. Z
osebnimi imeni in poklicem so povezana
tudi krajevna imena: Sitar, Sitarovci,
Lončarevci, Lončarjev Dol itd.

Rudarstvo in industrija. Slovenija ni
bogata na rudah, industrija pa se je
razvijala počasi, razmeroma kasno in
marsikje že v obstoječih naseljih. Na
rudo in rudarstvo spominjajo toponimi:
Ruda, Rudnik, Rudno, Rudnica, Rudenca,
Rudna vas itd. (II.), na predelavo železove
rude: Fužina, Železno, Železniki itd. (II.),
na steklarne: Glažuta, Glažerji itd. (I.),
na opekarne: Ciglanca, Cigenca, Ciglenca,
Cigonca itd. (I.). Večina rudarskih in žele-
zarskih naselij je nastala v sredogorskem
svetu, prav tako steklarne, ki so za obra-
tovanje potrebovale poleg surovin tudi
veliko lesa za kurjavo in pepeliko. Opeko
so izdelovali tam, kjer je bila glina, te
pa je bilo več na dnu dolin in kotlin,
zlasti v subpanonskem svetu.

Trgovina. Krajevni imeni Col, Colnar-
ji sta v zvezi s pobiranjem carine, ime-
na: Tržišče, Tržec, Tržič, Stari Trg pa s
trgovino. Tržnih imen je več (I.), odkrije-
mo jih v raznih delih Slovenije. M. Kos
ugotavlja, da leži večina starih trgov na
Slovenskem v neposredni bližini naselbin
ali prometnih poti iz predslovenske dobe,
predvsem ob nekdanjih rimskih cestah.

Promet. Toponimov Cesta, Ceste itd.
(I.) je več na Dolenjskem in v Posotelju.
Dokaj enakomerno so razširjena krajevna
imena tipa Brod (II.) ter Most (I.) in Brv

(I.). V skupino naselbinskih imen s pro-
metnim pomenom smo uvrstili tudi Pre-
val, to je "nižji del gorskega slemena,
hrbta, kjer je mogoč prehod iz ene doline
v drugo" (25). Krajevna imena: Preval,
Prevale, Prevalje, Prevole, Prevoje itd. (II.)
so povečini v sredogorskem svetu.

Sklep. Približno petine skupnega šte-
vila krajevnih imen nismo mogli razvrsti-
ti, ker njihov pomen geografsko ni opre-
deljiv, ali pa njihov izvorni pomen ni
dovolj pojasnjen. Od preostalih toponimov
smo jih 44,2 % uvrstili v okvir naravno-
geografskih panog, zlasti k rastju in
površju, precej manj k vodovju, še manj
pa k živalstvu, kamninski zgradbi in
podnebju. Družbenogeografskemu sestavu
pripada 35,3 % krajevnih imen, osebna
imena so daleč pred drugimi označbami.
Večina toponimov je nastala pred indus-
trijsko revolucijo, zato jih je relativno
malo povezanih z industrijo pa tudi ru-
darstvom. Bolje so zastopane kmetijske
dejavnosti: poljedelstvo, živinoreja in sad-
jarstvo. Obrt predstavlja maloštevilni
poklici, promet zlasti prehodi in brodovi,
presenetljivo skromno pa je število topo-
nimov s trgovinskim obeležjem.

Primerjava krajevnih imen temelji na
izbranih občinah v različnih geografskih
makroregijah Slovenije. V toponimih viso-
kogorskega alpskega, predalpskega in
dinarsko-kraškega sveta je na prvem
mestu rastje, v subpanonskem in primor-
skem prebivalstvo, rastje je tu na drug-
gem oziroma tretjem mestu. Relief je na
drugem mestu v visokogorskem alpskem
in primorskem svetu, na tretjem pa v
subpanonskem in dinarsko-kraškem. Na-
selja, imenovana po vodovju, so v visokih
Alpah za rastjem in površjem. Poljedel-
stvo je sorazmerno bolj prisotno v pred-
alpskem in subpanonskem svetu, živinore-
ja v hribovitih pokrajinah, vinogradni-
štvo pa zlasti na panonskem obrobju.

*Citirani viri: glej Geografski obzornik 93/1
ali 93/2. Ob koncu se opravičujemo za tis-
karskega škrate v teh dveh številkah. V GO
93/1 mora biti na strani 20 namesto sloven-
skih občin pravilno slovenskih občin, na stra-
ni 21 namesto Goriče pravilno Gorice, v GO
93/2 pa na strani 30 namesto Cirina pravil-
no Cerina, namesto Podjasen pravilno Podje-
sen, in še na strani 31 namesto Prevoje pra-
vilno Prevorje in namesto Krči pravilno Krče.*